

Bija tāda pilsēta

Viktors Šacs

Fridrihštates-Jaunjelgavas ebreju kopienas vēstures lappuses

Ievads

Ikvienai tautai tās vēsturiskais mantojums ir nenopērkama vērtība. Katras nākamās paaudzes uzdevums – nodot tēvu mantojumu saviem bērniem. Šis process atkārtojas atkal un atkal, kļūstot par konkrētās tautas kopības pamatu.

Ebreju iznīcināšana Otrā pasaules kara gados, bija neatgriezenisks trieciens pašai šādas pārmantojamības iespējai. Miljoni upuru tika iemesti bedrēs neskaitāmu lielu un mazu pilsētu nomalēs, sadega krematoriju krāsnīs. Izdzīvojušie tika vēlreiz izkaisīti pa pasauli.

Mazu pilsētu ebreju kopienas kļuva par vēstures faktu, daudzos gadījumos mazizpētītu. Šodien tikai retais no mums dzīvo to vietu tuvumā, kur tikuši apglabāti vectēvi un vecvectēvi, nerunājot nemaz par attālākām paaudzēm.

Ir vesela virkne iemeslu kādēļ ir svarīga atmiņa par šiem cilvēkiem un viņu apdzīvoto vidi. Tiem no mums, kuri turpina dzīvot šajā zemē, tas ir viens no pamatiem, lai apzinātos savu piederību tai vairāku gadsimtu ilgumā. Daudziem no tiem, kuri šodien ir tālu, reālu ģimeniski-vēsturisko sakņu esamība Austrumeiropā vēl arvien ir viena no būtiskām pasaules uztveres sastāvdaļām. Zinātkārajam lasītājam, kurš ar ebrejisko nav saistīts, ziņas par ebreju kopienām, kuras pastāvēja Latvijas teritorijā daudzus gadsimtus, var kļūt par vēl vienu savas zemes pazīšanas sastāvdaļu.

Mani senči apmetās pilsētā, kuru šodien sauc par Jaunjelgavu, XIX gadsimta pirmajā trešdaļā. Šī iemesla dēļ Jaunjelgavas ebreju kopienas vēsture mani īpaši ieinteresēja. Daudzu gadu garumā es vācu materiālus, kuri attiecas uz ebrejisko Jaunjelgavu, iespēju robežās centos saglabāt tos pieminekļus, kuri šodien atgādina mums, ka bija tāda ebreju pilsēta.

Izsaku pateicību cilvēkiem un organizācijām, kuri vairāku gadu garumā atbalstīja manus centienus saglabāt un iekonservēt ebreju kapsētu Jaunjelgavā, kā arī pateicos par palīdzību šīs brošūras sagatavošanā. Īpaši vēlos pateikties sabiedriskajai un reliģiskajai kopienai „Šamir” un rabīnam Menahemam Barkaganam, Jaunjelgavas pilsētas domei, NVO „Antonijai”, Maijai Ūdrei, Jānim Avotniekam, Ilgai Bruņinieci, Ilmāram Kibilim, Sergejam Ļipānovam, Grigorijam Grigorjevam, Ritai Bogdanovai, Jeļenai Polovcevai, Batijam Valdmanam.

Autors

Ebreju kopienas vēsture

Jau kopš senatnes cilvēki vislabprātāk apmetās upju tuvumā. Ūdens garantēja papildus drošību, kā arī kalpoja par svarīgu tirdzniecisko sakaru līdzekli gan ar tuvākajiem kaimiņiem, gan ar tālākām zemēm. Tādēļ nav brīnums, ka tajā apvidū, kur šodien ir Jaunjelgava, atradās jau XIII gadsimtā vēstures hronikās minētā seno baltu cils sēļu pils (*castrum Selonum*, 1208. gadā). Sēlpili sagrāva krustneši un tās vietā XIV gadsimtā uzcēla savējo.

Pēc neilga laika apmetne tika atjaunota. Ziņas par to, ka šajā apkārtnē bijusi apdzīvota vieta attiecas aptuveni uz 1450. Pēc Livonijas kara (1558-1583) Rietumu Dvinas (latviski – Daugavas) kreisā krasta teritorija nonāca jaunizveidotās valsts – Kurzemes un Zemgales hercogistes pakļautībā. Hercoga pirmā rezidence atradās tikai 30 km augšpus Daugavai - senajā Sēlpils pilī. 1567. gadā hercogs Gothards Ketlers tai vietā, kur šodien atrodas Jaunjelgava, izveidoja apdzīvotu vietu, kuru viņš nosauca par Neištati (Jaunā pilsēta). 1596. gadā tur jau dzīvoja 60 ģimenes.

Tomēr arī šai apdzīvotajai vietai nebija ilgs mūžs – drīz pēc 1600. gada, poļu-zviedru kara laikā, tā tika sagrauta. 1646. gadā hercoga Fridriha atraitne Elizabete Magdalena uzdeva saviem padotajiem atjaunot šo apdzīvoto vietu. Nākamā gada janvārī viņa piešķir tai pilsētas statusu un, sava mirušā vīra piemiņai, nosauc par Fridrihštati. Pēc viņas rīkojuma pilsētai tiek atvēlētas pilsētai piegulošās teritorijas 2830 desetīnu platībā (apmēram 40 kvadrātkilometru). Šajā laikā pēc platības tā bija pati lielākā Kurzemes pilsēta. Nedaudz vēlāk, 1647. gada 14. jūlijā Polijas karalis Vladislavs IV (hercogs maksāja nodevas bija Polijas karalim kā vasalis) ar savu pavēli apstiprināja Elizabetes Magdalenas rīkojumu par Fridrihštati un tai dāvātās pilsētas privilēģijas. Daži, turpmāk minētie, piemēri liecina, ka Kurzemes hercogi pilsētas attīstību uzskatīja par vienu no savām prioritātēm. Tā, hercoga Fridriha krustdēls hercogs Jēkabs atbalstīja pilsētas atjaunošanas ideju, un jau 1652. gadā tajā tika uzbūvēta mūra baznīca, kas pastāvēja līdz pat XX gadsimta 50. gadiem. Kā vienā no pirmajām Kurzemes pilsētām Fridrihštātē tika uzsākta juridisko un finanšu attiecību modernizācija – jau 1744. gadā pilsētā ieviesa zemes un hipotēku grāmatu sistēmu.

1750. gadu sākumā vietējie iedzīvotāji sacēlās pret pilsētas pārvaldītāju ļaunprātīgu varas izmantošanu. Hercogs nozīmēja izmeklēšanu, atzina ierēdņus par vainīgiem un atcēla no amatiem. Hercogs dāvāja papildus privilēģijas pilsētniekiem kā kompensāciju par pieļautajiem ierobežojumiem. Fridrihštates iedzīvotājiem tika noteiktas zemākas cenas par malku, kas sagatavota hercoga mežos. Turklāt pilsētas ierēdņiem tika uzlikts piemnākums palīdzēt jaunpienākušajiem pilsētas iedzīvotājiem, kuri bija pierādījuši savu lojalitāti. Katrs iedzīvotājs varēja bez atlīdzības saņemt pa 200 baļķiem celtniecībai no hercogam piederošajiem mežiem. Šis baļķu daudzums bija pietiekams, lai ģimene varētu iedzīvoties - uzcelt vidēja izmēra vienstāvu māju un nepieciešamās saimniecības ēkas. Šīs privilēģijas bija spēkā gandrīz 100 gadus – līdz 1858. gadam, veicināja pilsētas attīstību un jaunu godprātīgu pilsoņu piesaistīšanu pilsētai. Iespējams, ka vēl šodien pilsētā varētu atrast ēkas, kuru celšanai izmantoti hercoga dāvinātie baļķi.

Elizabetes Magdalenas pilsētai piešķirtais nosaukums sākotnēji neieviesās. Jo XVII-XVIII gadsimtos uz apgabala kartēm vēl arvien lietots apzīmējums Noištate, Fridrihštates nosaukumu sāk lietot tikai 1772. gadā – 125 gadus pēc oficiālās pārdēvēšanas. Pie tam paralēli diviem oficiālajiem pilsētas nosaukumiem tika lietoti arī sinonīmi. Latvieši pilsētu sauca par Sēreni, bet krievu vecticībnieki par Orehovku. Citi nosaukumi, piemēram, Jelgaviņa (mazā Jelgava), Nairi (saīsinājums no Nairiga –

Jaunā Rīga) bija atvasinājumi no lielāku pilsētu nosaukumiem un savā veidā atspoguļoja pilsētnieku ambīcijas.

Fridrihštates, kā nozīmīga centra hercogistes austrumos, lomu atspoguļo arī Kurzemes administratīvais iedalījums, tās saglabājās līdz pat 1926. gadam. Pilsēta bija centrs tāda paša nosaukuma miestam, iedzīvotāju skaits tajā XX gadsimta sākumā sasniedza 65 000 cilvēku, t.i., bija ievērojami lielāks nekā iedzīvotāju skaits attiecīgajā Latvijas daļā mūsdienās.

Sākot no hercoga Fridriha laikiem Daugava bija svarīgākais faktors Fridrihštates attīstībā. Ceļš pa upi no kontinenta dziļumiem līdz Baltijas jūrai bija īpaši ērts preču apmaiņai starp Krieviju un Eiropu caur Rīgas ostu. Pārvadājumi, galvenokārt, tika veikti ar plostiem un strūgām - upju buru-airu plakandibena kuģiem. Šādi tirdzniecības ceļi bija ļoti svarīgi vairākus gadsimtus, pateicoties tieši kuģošanai, attīstījās daudzas upes krastos esošās pilsētas.

Tomēr Fridrihštates gadījumā bija vēl arī pilsētniekiem izdevīgi dabas apstākļi. Lieta tāda, ka Daugava nebija kuģojama visā tās garumā, jo apvidū stap Jakobštati (šodien Jēkabpils) un Fridrihštati bija daudz krāču. Lejup pa upi kuģošana bija iespējama tikai pavasarī palu laikā, un arī tad tā prasīja lielu meistarību. Augšup pa upi kuģošana vispār nebija iespējama. Tādēļ visas preces Jakobštātē pārkrāva pajūgos un pa krastu nogādāja Fridrihštātē, kur izveidojās sava veida tranzītmegzls. Tur daļu preču iekrāva strūgās, bet atlikušo no šejienes veda uz Lietuvu, Kurzemi un Līvzemi (Vidzemi un Latgali). Zināms, ka XIX gadsimta pirmajā pusē no Jakobštates uz Fridrihštati gada laikā preces pārvestas 8000 pajūgos. Šāda situācija pilsētniekiem bija ļoti izdevīga. Vieni tieši piedalījās preču pārvadāšanā ar saviem pajūgiem (ar zirgiem un ratiem), otriem piederēja preču noliktavas, un viņi nodarbojās ar starpniecību, trešie apkalpoja pircējus, ločus un pārējos caurbraucējus. Amatniekiem bija iespēja pārdot savus izstrādājumus ne tikai vietējiem klientiem, bet arī iebraukušajiem komersantiem. Zināms, ka 1820. gadā pilsētā bija 24 traktieri (viesnīcas).

Ir divi uzskati par ebreju kopienas rašanos Kurzemē. Saskaņā ar vienu no versijām, kuru apstiprina vairāku rabīnu un ievējamu darbinieku biogrāfijas, ebreji ienāca šeit, galvenokārt, no Prūsijas un Ziemeļvācijas. Otra daļa ebreju, acīmredzot, nokļuva šeit migrācijas rezultātā no Polijas un Lietuvas.

Tā kā Kurzemes hercogistei, kuras teritorijā Fridrihštate atradās, XVII-XVIII gadsimtā bija vasaļa attiecības ar Polijas-Lietuvas karalisti – Reču Popoļitu, tad tās likumi, attiecībā uz ebreju apmešanos uz dzīvi un nodarbošanos bija samērā maigi. Ebrejiem vislabvēlīgākie bija hercoga Ernsta Johana Bīrona valdīšanas gadi (1737 – 1741, 1763 – 1769). Šajos gados Kurzemes ebrejiem tika dāvātas virkne tiesību un brīvību. Lai gan tās viņu stāvokli uzlaboja, tomēr to īstenošana bija galēji apgrūtināta un nekonsekventa. Lieta tāda, ka XVIII gadsimtā Kurzemes hercogiste bija politiski atkarīga no Krievijas, un no Sankt-Pēterburgas laiku pa laikam pienāca rīkojumi ierobežot ebreju tiesības un pat viņus izraidīt.

Katrīnas II valdīšanas laikā nelielam skaitam Kurzemes ebreju tika izdotas pases braukšanai uz Līvzemi, Rīgu un Sankt-Pēterburgu.

Pēc tam, kad hercogiste oficiāli tika iekļauta Krievijas impērijā (1795), tās bijušajās robežās tika izveidota Kurzemes guberņa, kas netika uzskatīta kā teritorija, kurā pastāvīgi dzīvo ebreji, tādēļ ebreju dzīvošana tajā tika regulēta ar atsevišķiem likumiem. Rezultātā ebreju kopienas stāvoklis šajā teritorijā bija nedaudz labāks, salīdzinot ar citām impērijas daļām.

Attiecībā uz ebreju kopienas rašanos Fridrihštātē pastāv atšķirīgi uzskati. Fridrihštātē dzimušais izcilais zinātnieks un publicists Hermans Rozentāls uzskatīja, ka kopiena šeit radās jau XVIII gadsimta beigās, galvenokārt, no tiem, kas pārcēlās uz

šejienu no Lietuvas un Baltkrievijas. Pretēji šim viedoklim, virknē citu avotu minēts, ka ebreju ienākšana attiecināma uz laiku pēc 1790. gada.

Tai pat laikā ievērojama skaita ebreju tirgotāju atrašanās šeit jau XVIII gadsimtā apliecina imperatores Elizabetes 1742. gada rīkojums. Ar to tika pavēlēts visiem ebrejiem atstāt Krieviju. Šī rīkojuma izpilde varēja nopietni kaitēt Rīgas tirdzniecības aprītei, Rīgas maģistrāts baidījās, ka ebreju tirgotāji izvēlēšies alternatīvus ceļus caur Vindavu (Ventspili), Libavu (Liepāju) un Kēnigsbergu. Tika aizsūtīta vēstule imperatorei ar lūgumu rīkojumu atcelt. Gaidot Senāta galīgo lēmumu, vice-gubernators atstāja ebreju tirgotājus Fridrihštātē.

XIX gadsimta sākumā pilsēta kļuva par svarīgu tirdzniecības centru, kur vairākas lielas ebreju firmas strādāja kā starpnieki pa visu Krieviju savāktu preču eksportēšanā uz Angliju, Vāciju un ASV. Galvenie eksporta objekti bija dažādas kažokādas, ādas, baļķi, graudi, lini. Vietējo tirgotāju ienākumi radīja stimulu izveidot arī ražošanu. XIX gadsimta pirmajā pusē pilsētā ražoja cigārus, ziepes, adatas un šokolādi.

Ekonomiskās attīstības lejupslīdes periods iestājas, tad, kad 1862. gadā atklāja dzelzceļa līniju Rīga-Dvinska (Daugavpils). Upe zaudēja savu transporta nozīmi, un pilsētas ekonomiskais stāvoklis sāka pasliktināties. Tas (kā arī paplašinājušās iespējas ebrejiem iegūt izglītību un apmesties uz dzīvi Rīgā), acīmredzot, mudināja viņus pilsētu atstāt. Tomēr statistika rāka, ka līdz pat 1881. gadam Fridrihštates iedzīvotāju skaits, tāpat starp tiem arī ebreju skaits, turpināja pieaugt. Tikai vēlāk, kad sākās masveida ebreju emigrācija no Krievijas, pilsētas iedzīvotāju skaits, un tajā skaitā arī ebreju, sāka samazināties.

1858. gadā tika atklāta pirmā valsts ebreju skola.

Gads	Iedzīvotāju skaits	Ebreju skaits un īpatsvars procentos no kopējā iedzīvotāju skaita
1850	1513	...
1881	5820	4128 (71 %)
1897	5175	3256 (63 %)
1935	2153	530 (25 %)
1959	3344	Mazāk kā 5 (0.1 %)

1892. gada pārskatā atzīmēts, ka Fridrihštate savā attīstībā daudz zaudējusi un pilsētas iedzīvotāji gandrīz pilnībā kļuvuši nabadzīgi. Tirdzniecība un amatniecība būtiski samazinājušās, agrāk plaukusī tirdzniecība ar graudiem un līnēm zaudējusi savu nozīmi. No 1881. gada tautas skaitīšanas rezultātiem zināms, ka pilsētā bijušas 498 ēkas, no tām 10 pilsētas, galvenokārt, nesošas zaudējumus.

Pilsētnieku dzīvi būtiski ietekmēja ne tikai izmainījusies ekonomiskā situācija, bet arī vairākkārtējās stihiskas nelaimes. Tā, piemēram, Daugava vairākkārt appludināja pilsētu, noskalojot ievērojamu skaitu ēku. Īpaši spēcīgi plūdi novēroti 1740., 1743., 1837., 1941 – 1957. gados. 1771. gadā Daugavas pavasara pali noskaloja lielu daļu pilsētas. 1778. gadā plūdi iznīcināja vairāk kā 100 māju.

1710. gadā pilsētā plosījās mēra, bet 1848. gadā – holēras epidēmija.

Pilsēta bija apbūvēta ar koka mājām, kas atradās ļoti tuvu viena otrai. Jumti bija no salmiem vai koka lubām. Tādēļ laiku pa laikam pilsētā izcēlās ugunsgrēki, uguns ātri pārņēma lielu tās daļu.

Fridrihštates atrašanās uz ūdeņu robežas darīja to nozīmīgu arī kara-stratēģiskajā plānā. Livonijas kara laikā netālu pārvietojās Krievijas armija, Ziemeļu

kara beigās (1700 – 1721) pa Daugavu novilka robežu starp Poliju un kurzemi un pie Krievijas pievienoto Līvzemi. 1812. gadā šajā rajonā notika sadursmes ar Napoleona armiju, izcēlās spēcīgi ugunsgrēki, pilsētā palika tikai 45 mājas.

Par stāvokli pilsētā 1890. gadu sākumā var spriest, analizējot 1892/1893. gada adresu grāmatā iekļautās ziņas.

Šajā periodā ar nodokļiem pilsētā ir apliktas 498 ēkas, kas ienesa budžetā ap 2000 rubļu gadā. Norādīts, ka iepriekšējā desmitgadē Fridrihštate cietusi lielus zaudējumus. Vairākkārtējie ugunsgrēki un citas nelaimes būtiski kaitējušas tirdzniecībai ar graudiem un liniem. Šādos apstākļos savu biznesu spēja saglabāt tikai visbagātākie tirgotāji. Nodokļos ieņemtā summa samazinājusies no 3500 rubļu 80.-to gadu vidū līdz aptuveni 2000 rubļu 1881. gadā.

Salīdzinājumā ar iepriekšējiem gadiem tiek atzīmēta iedzīvotāju skaita samazināšanās, īpaši ebreju migrācijas dēļ.

Pilsētu pārvaldīja pilsētas dome un pārvalde, kuru nozīmēja no balsstiesīgajiem domniekiem (deputātiem). Vācu kopienai, kas sastādīja 15 % no iedzīvotāju skaita, domē bija apmēram 50 % vietu. Ebreju deputāti bija otrie pēc skaita – 1891. gadā Fridrihštates domē bija 28 deputāti, no tiem 11 ebreji, pārvaldē strādāja 6 cilvēki, no tiem 2 ebreji. Deputātu un amatpersonu vietnieki, kā likums, bija no tās pašas kopienas. Tādā veidā pārstāvniecība bija stabila pat tad, ja kāds no deputātiem izkrita no saraksta vai kaut kādu iemeslu dēļ nepiedalījās sapulcēs.

Domes vadības un komisiju struktūra atspoguļoja dažādas pilsētas dzīves sfēras: atsevišķas nodaļas nodarbojās ar nodokļu, celtniecības, tirdzniecības, dārzkopības, apgādes, revīzijas un sanitārajiem jautājumiem. Pilsētā bija miertiesnesis, bāriņtiesa, izmeklētājs cietums, pilsoņu lietu advokāti, akcīzes pārvalde. Tāpat bija arī telegrāfa kantoris.

Fridrihštātē darbojās ķeizara Aleksandra II vārdā nosauktā apriņķa vidusskola, elementārā skola, valsts 1. pakāpes ebreju skola, meiteņu skola.

Pilsētas rabīns 1891. gadā bija Levins Kans, pilsētā darbojās Lielā sinagoga, „vecais siltais” lūgšanu nams, „stingri ticīgo” sinagoga, Heimana sinagoga. Atzīmēta divu ebreju kapsētu esamība – kopējā un holēras.

Darbojās ugunsdrošības biedrība, sastāvoša no trim kolonām, vienu no tām vadīja Arons Kans.

Fridrihštātē strādāja apmēram 10 dažādu banku un apdrošināšanas kompāniju, slimnīca trīs ārsti, apmēram septiņi vidējā līmeņa medicīnas speciālisti – feldšeri, farmaceiti, akušieres.

Pilsētā bija 60 tirdzniecības uzņēmumu, kas piederēja 27 uzņēmējiem, no tiem 21 piederēja ebrejiem. No 94 sīktirdzniecības objektiem 48 piederēja ebrejiem.

Pilsētā bija 23 rūpnieciski un amatnieciski uzņēmumi, to skaitā minerālūdens ražošana, tabakas fabrika, divas dzirnavas. No tiem puse piederēja ebrejiem. Darbojās 12 ceptuves un konditorejas, seši gaļas veikali, tipogrāfija, daudz dažādu amatnieku darbnīcu, ieskaitot divas juvelieru, četras pulksteņu, fotogrāfa ateljē un pat mūzikas instrumentu remontdarbnīcu.

Iebraucamās sētas bija četras, krogi un alus bāri – 23. Šajā jomā ebreju loma bija nenozīmīga.

Pārmaiņām, kas skārušas Fridrihštati pirms Pirmā pasaules kara sākuma, var izsekot, lasot 1912. gada uzziņu grāmatu.

Pilsētas tehniskā aprīkojuma līmenis ievērojami pieaudzis. Uzbūvēta ar benzīna motoru darbināma elektrostacija. Jau elektrificētas pārvalde, skola un aptieka, daudzi tirdzniecības uzņēmumi, viesnīca. Pilsētas apgaismojums pārvests uz elektrisko jau 1911. gadā. Pie telegrāfa stacijas pievienojusies telefona stacija ar pieslēgtiem 32

abonentiem. Līdztekus pilsētas abonentiem, sakaru līnijas veda uz Remersgofu (Skrīveri) un sanatoriju Alsvigā (Alsviķos). Kopš 1909. gada bija nodibināti telefona sakari ar Rīgu. Līdztekus pilsētas tīklam bija arī telefona līnijas, kas savienoja Fridrihštates pasta kantori un policiju ar Mitavu (Jelgavu) un Bausku.

1912. gada uzziņu grāmata satur arī ziņas par atpūtas vietām, kas varētu norādīt uz zināmu iedzīvotāju dzīves uzlabošanas un valdības interesi piesaistīt tūristus. Tā, piemēram, Ašaka viesnīca bija teātris un koncertzāle, pilsētas centrā parks, kas iedibināts ap 1865. gadu. Aiz pilsētas bija promenādes pa Daugavas krastiem un pakalniem. Ekskursijām tika ieteiktas tādas vietas, kā Hauptmansbergs, tāpat arī skaists mežs uz neapdzīvotas salas lejup pa Daugavu. Apskates vērtas vietas bija vecās Sērenes mežs apmēram divus kilometrus uz ziemeļiem no pilsētas un pakalni Daugavas pretējā pusē, tāpat arī savdabīga baznīca, kas celta 1652. gadā.

Pilsētas dome šajā laikā sastāvēja no 19 deputātiem, tajā kā iepriekš dominē vācu vārdi, bet parādījušies vairāk latviešu, taču ebreju deputāts ir tikai viens – Urias Šates. Dažādās domes komitejās un komisijās sastopam arī Arona Kaca, Heimana, Hitelsona, Arona Kana uzvārdus.

1908. gadā pilsētā tika noorganizēta ebreju labdarības organizācija. To vadīja prezidijs 11 cilvēku sastāvā un Roberta Vilkova vadībā.

1909. gadā nodibinātās savienības „Talmud-Tora” vadītājs bija Urias Šates.

Darbojās tās pašas četras sinagogas, kas bija jau 1892. gadā, rabīns bija Jankels Abrahams Fleksers, miesnieki - Izraels Gozioskijs, Josels Fridmans un Šaja Glezers.

Iespaidīgs izglītības iestāžu saraksts. Galvenā vēl arvien bija Aleksandra II vārdā nosauktā skola, līdztekus tai darbojās valsts sākumskolas zēniem un meitenēm, privātskola meitenēm, baznīcas skola, jauktā vācu sākumskola, jauktā tirdzniecības skola, komercskola, talmud-tora un pieci melamedu.

Sociālais nodrošinājums bija pārstāvēts ar divām krājkasēm slimības gadījumiem, ar 36-vietīgu slimnīcu un nabagu patversmi.

Pilsētā darbojās vairāku banku un apdrošināšanas kompāniju nodaļas, Kurzemes pilsētas hipotēku savienības nodaļa.

Fridrihštates ielu un ēku īpašnieku sarakstā uzskaitīti 419 namīpašumi, kas ir ļoti tuvu pirms 20 gadiem bijušajam ar nodokļiem apliekamo ēku skaitam. No šī skaita 251 ēka piederēja ebrejiem.

Sadaļā „Fridrihštates iedzīvotāju profesijas, nodarbošanās un amati” norādīti 284 cilvēki, apmēram puse no viņiem – ebreji. Pilsētā bija divi ārsti, trīs pirtis, 10 ceptuves, 20 alus bāri, divas viesnīcas, deviņas iebraucamās sētas, astoņi miesnieki, četri fotogrāfi, divas limonādes fabrikas, tvaika un vēja dzirnavas, trīs tirdzniecības vietas ar šujmašīnām, divi restorāni, četri krogi un tējas namiņš, astoņi pulksteņmeistari un juvelieri, ieroču veikals, gateris.

1912. gadā atvēra jaunu skolu. Iespaidīga ēka, celta pēc ievērojamā arhitekta Eižena Laubes projekta, - greznu Rīgas ēku atdarinājums modernisma stilā – tā vēl šodien ir Jaunjelgavas arhitektūras dominante.

Šie dati, acīmredzami, runā par to, ka pirms Pirmā pasaules kara sākuma Fridrihštate ir pārvarējusi XIX gadsimta beigu lejupslīdi, un vietējā ebreju kopienā atradusies nosacītā labklājības stāvoklī. Lai gan nav pazīmju, kas liecinātu par ebreju reliģiskās un sabiedriskās dzīves apdzišanu, tomēr ebreju pārstāvniecība pilsētas pašpārvaldes organizācijās ievērojami samazinājusies.

Saprotams šīs uzziņu grāmatas dati tikai vienpusēji atspoguļo Fridrihštates ebreju stāvokli. XIX gadsimta pēdējās trešdaļas industrializācija un transporta attīstība zināmā mērā iedragājusi mazo pilsētu ebreju kopienu ekonomisko bāzi, kura līdz tam, galvenokārt, bija balstīta uz tirdzniecību un amatniecību. Tomēr ebreju skaits šajā

periodā palielinājies. Šie procesi veicināja sociālo noslāņošanu, nesaskaņas turīgo iedzīvotāju grupā, kā arī konfliktus starp pamatiedzīvotājiem un jaunpienācējiem. Šos procesus raksturo Kurzemes gubernatoram 1890. gadā iesniegtā Eliasa Abrama Kagana sūdzība.

XX gadsimta politiskās kaislības neatstāja Fridrihštati nomalē. Jau 1902 Vīnē izdotajā nedēļas avīzē rakstīts: „Fridrihštate (Kurzemes guberņa). Šeit nesen izveidota cionistu savienība, ko vada doktors Regensburgs. Pateicoties savienības ietekmei, ievērojamais cionists Šatcs ar Kurzemes gubernatora atļauju atvēris cionistisko bibliotēku ar bezmaksas lasīšanas zāli. Tās aizbildniecības padomei pievienojušies 100 cilvēku. Bibliotēka var lepoties ar tai pievērsto visdedzīgāko lasītāju uzmanību.” Acīmredzot, šeit pieminētais Šatcs ir Uriasa dēls Nohums.

Pirmais Pasaules karš deva pilsētai iznīcinošu triecienu. 1915. gadā visiem Kurzemes ebrejiem līdzīgi kā Lietuvas teritorijā esošajās guberņās, tika pavēlēts atstāt savas pilsētas un doties uz Krievijas plašumiem. Viens no bēgļu plūsmas virzieniem bija Rīga. Tā laika prese ziņoja, ka ebreji īslaicīgi izvietojušies nometnēs tieši uz pilsētas ielām, un viņu skaits sasniedzis 30 000. Ievērojama daļa no viņiem tika pārvietoti uz Krievijas plašumiem. Tikai nedaudzi no viņiem, kara darbībai un revolūcijai beidzoties, atgriezās savā pilsētā. Pēc Pilsõņu kara Fridrihštates ebreju kopiena bija vairākkārtīgi skaitliski samazinājusies.

Līdztekus zaudējumiem migrācijas rezultātā, nemazo lomu spēlēja arī materiālie zaudējumi. Fridrihštate izrādījās stratēģiski svarīga vieta, jo no Jakobštates līdz Rīgai nebija citas ģeogrāfiski piemērotākas vietas Daugavas šķērsošanai.

Vācu armija ieņēma Fridrihštati jau 1915. gada vasarā. No šī brīža līdz 1917. gada rudenim pilsēta kļuva par placdarmu vairākkārtējiem mēģinājumiem forsēt Daugavu. Abas puses ne vienreiz vien šajā rajonā pat pielietoja kara aviāciju, kura tolaik bija visaugstākais tehnikas sasniegums. Pilsētas nocietinājumi tika izbūvēti visās iespējamajās vietās un pat tieši uz kristiešu un ebreju kapu kalniņiem.

1918. gada 5. decembrī vācu karaspēks atstāja Fridrihštati, un pavisam drīz tā nonāca Latvijas boļševistiskās valdības varā, kura noturējās līdz 1919. gada maijam.

1919. gada 16. – 19. oktobrī pilsētas robežās atkal atjaunojās karadarbība. Šoreiz Latvijas nacionālie bruņotie spēki izcīnīja uzvaru pār P. Bermonta-Avalova karaspēku. Saskaņā ar dalībnieku atmiņām, arī šoreiz kaujas notika kapsētas rajonā.

Karadarbības rezultātā pilsēta bija gandrīz tukša, bija sagrautas ap 1000 ēku. Uz 1917. gada tirgus laukuma fotogrāfijām redzams neskarts sniegs, nenoplauta zāle, iebrukuši ēku jumti. Cilvēku nav.

Pēc neatkarīgās Latvijas valsts nodibināšanas pilsētai piešķirts Jaunjelgavas nosaukums. 20.–to gadu sākumā pilsētā sāka atgriezties iedzīvotāji. Pamazām iedzīvotāju skaits palielinās līdz 2000. Tomēr no pilsētas ebreju iedzīvotājiem atgriezās tikai daži simti, t.i., apmēram piektā daļa no pirmskara laika ebreju skaita. Grūtajos pēckara apstākļos sāka iedzīvoties pilsētā no jauna, dzīve pilsētā sāka aktivizēties. Neskatoties uz to, reģiona administratīvā un ekonomiskā centra statuss kara rezultātā bija neatgriezeniski zaudēts. 1916. gadā vācu okupācijas laikā tika uzbūvēta šaursliežu dzelzceļa līnija frontes apgādei, kas savienoja Jakobštati (Jelgavu) ar Lietuvas teritoriju. Kara laikā uzcelta kā pagaidu objekts dzelzceļa līnija ātri kļuva transportēšanai nederīga, bet 1926. gadā to pamatīgi rekonstruēja, un kopš tā laika tā kļuva par nozīmīgu transporta līdzekli reģionā. Līdz ar to Jaunjelgavas kā tranzīta centra loma vēl vairāk samazinājās. Tai pašā gadā administratīvais centrs no Jaunjelgavas tika pārcelts uz Jēkabpili.

Arī rūpnieciskā ražošana pilsētā samazinājās. Saskaņā ar 1935. gada tautas skatīšanas datiem, pilsētā darbojās tikai daži nelieli uzņēmumi – dzirnavas, desu cehs,

šūšanas darbnīca, gateris un galdniecība. Tai pat laikā bija 100 tirdzniecības uzņēmumu (no tiem 52 piederēja ebrejiem), 7 tējnīcas, 6 frizētavas. Aktīva preču un cilvēku kustība pilsētā nenotika, tādēļ, loģiski spriežot, lielākā daļa no tiem ne pavisam neplauka, bet gan drīzāk tikai skaitījās kā nosaukumi.

Šajā periodā pilsētā darbojās sākum- un komercskolas. 1926. – 1927. gadam ar ASV ebreju palīdzību tika uzcelta jauna talmud-tora skola, iespējams, kara laikā nopostītās ēkas vietā.

Darbojās trīs ebreju kopienas, ebreju krājaizdevumu kase, bibliotēka. No četriem āršiem divi bija ebreji.

Pilsētas domes (16 deputāti), kura darbojās līdz 1934. gadam, darbībā piedalījās Arons Kāns, Rubens Perelmans, Mairims Tabaksmans, P. Spelmans, Isaaks Guļaks, Haims Šloma Vestermans. 1934. gadā pēc valsts apvērsuma un vietējo pašpārvalžu reorganizācijas pilsētā strādāja pārvalde trīs cilvēku vadībā, visi viņi bija latvieši. Pirmoreiz 100 gadu laikā bija pārtraukta dažādu etnisko kopienu pārstāvniecības prakse pilsētas pārvaldē.

1940. gada vasarā Latvijas neatkarība tika likvidēta, un valstī ienāca padomju karaspēks. Arī Jaunjelgavā tika izvietots zināms skaits armijnieku. Jaunā režīma izveidošana paredzēja īpašuma nacionalizāciju, kā arī skolu sistēmas reorganizāciju padomju garā. Tas, visa cita starpā, nozīmēja arī nacionālo minoritāšu skolu likvidāciju. Zināms, ka jauno 1941. gadu latviešu un ebreju skolēni sagaidīja kopējā pasākumā.

Jaunjelgavas ebreji Otrā pasaules kara gados. Holokausts

1941. gada 14. jūnijā padomju represīvie orgāni deportēja no Latvijas vairākus tūkstošus ģimeņu. Pamatā tie bija no turīgā un izglītotā iedzīvotāju slāņa, daudzos gadījumos izsūtīšanas pamats bija kaimiņu, sētnieku vai kolēģu ziņojumi, kuru iemesls bieži vien bija skaudība vai tīri sadzīviski apstākļi.

No Jaunjelgavas tika izsūtītas 12 ģimenes, to skatā četras ebreju Kratišu ģimenes. Viņu „vaina” bija tajā, ka viņiem piederēja veikals un mājas, un viņi izmantoja arī algotu darbaspēku – mājkalpotāju. Visu četru ģimeņu galvas tika ieslodzīti lēģerī, kurā divi no viņiem nomira. Viņu ģimenes locekļi tika izsūtīti uz Krasnojarskas novadu.

Nedēļu vēlāk pēc deportācijām nacistiskā Vācija uzbruka PSRS. Frontes līnija strauji tuvojās Jaunjelgavai. Skaidrs, ka pilsētas ebreji saprata, ka gaidāmā vācu okupācija neko labu viņiem nesola. Viņu atmiņa glabāja atskaņas no grautiņiem, kuri gadsimtu gaitā vairākkārt atgadījās dažādās valstīs. Tomēr tikai retais varēja iedomāties, ka ienaidniekiem būs par maz dod vaļu saviem cietsirdīgajiem instinktiem, aplaupot ebrejus vai padzenot viņus no konkrētās vietas, ka šoreiz viņu mērķis būs – pilnīga visu ebreju iedzīvotāju iznīcināšana.

Detalizēta Jaunjelgavas ebreju iznīcināšana aprakstīta Ulda Lasmaņa grāmatā („Nairi pilsētas ebreju kopienas gals (holokausts Jaunjelgavā)”), kas publicēta Latvijas vēsturnieku komisijas darbu 12. sējumā. Turpmāk aprakstot notikušo traģēdiju, mēs balstīsimies, galvenokārt, uz šo godprātīgo, skrupulozo publikāciju.

Lai gan, pirms pāriet pie tā, nevar nepieminēt Haijas Gordonas datus, kurus viņa savākusi pirmajos pēckara gados. Tie ir: ģimeņu, kuras kļuva par Holokausta upuriem Jaunjelgavā, saraksts; Otrā Pasaules kara frontēs cīņās pret nacismu kritušo Jaunjelgavas ebreju saraksts; kā arī īsas ziņas par to, kas notika Jaunjelgavā 1941. gadā un pēc kara. Iespējams, ka Haijas Gordonas savāktie dati nav nevainojami no dokumentālā viedokļa. Viņu vērtība ir citur – tas ir vienīgais zināmais mēģinājums aprakstīt notikušo traģēdiju, kuru veicis viens no nedaudzajiem izdzīvojušajiem kopienas locekļiem. Šī sieviete bija, visticamāk, meita Mairimam Tabaksmanam – aktīvam Jaunjelgavas 30.-to gadu sabiedriskajam darbiniekam, kurš dažas reizes izdeva kaut ko līdzīgu žurnālam par ebreju dzīvi pilsētā. Haijas Gordonas materiāli tika sagatavoti, acīmredzot, 40. – 50. – tajos gados balstoties uz vietējo iedzīvotāju un Jaunjelgavā dzimušo ebreju liecībām. Mūsdienās šie materiāli glabājas Šfaimas kibuca arhīvā Izraēlā. Šeit pilnībā citēsim vienu no tiem:

„Jaunjelgavā 1941. gada 7. augustā no nacistu rokām bojāgājušo 600 ebreju liktenis.

No Jaunjelgavas iedzīvotāju (latviešu) stāstiem uzzinājām sekojošo.

1941. gadā, hitleriešiem tuvojoties Jaunjelgavai, visi ebreji pacentās pilsētu atstāt. Kas kājām, kas braukšus ar ratiem pārcēlās pār upi Daugavu un caur Skrīveriem devās bijušās Latvijas un PSRS robežas pusi. Tomēr vietējās nacistiskās grupas atgriezās viņus atpakaļ Jaunjelgavā vēl pirms vācu armijas ierašanās.

Kad ieradās vācieši, viņi visus ebrejus iedzina sinagogā, piekāva, mērdēja badā un vēlāk noorganizēja geto.

1941. gada 7. augustā viņi izvēlējās pašus stiprākos un jaunākos ebrejus, aizveda viņus uz Sērenes mežu (8 km no pilsētas) rakt bedri. Kad milzīgā bedre bija izrakta, iedzina tajā visus ebrejus. Tur viņus nošāva un apraka, lai gan ne visi bedrē ieogrūstie bija miruši. Pēc kaimiņu zemnieku stāstiem zeme virs bedres vēl nākamajā dienā kustējusies.

1949. – 1950. gados mēs, izdzīvojušie Jaunjelgavas iedzīvotāji, paguvušie no Latvijas evakuēties, sanācām un nolēmām nogalināto mirstīgās atliekas pārvest pārapsēdīšanai Jaunjelgavas ebreju kapsētā. Ar vietējo iedzīvotāju palīdzību par savāko naudu mēs nolīgām cilvēkus, atvērām bedri, lielās kastēs pārvedām bojāgājušo mirstīgās atliekas un apglabājām brāļu kapos Jaunjelgavas ebreju kapsētā. Lielākā daļa nošauto bija apģērbā, dažus varēja atpazīt pēc apģērba un matiem.

Brāļu kapos uzstādījām pieminēkli un ik gadu šajā [traģēdijas] dienā sanākam kopā ar savām ģimenēm ceremonijai, kurā pieminam katru mirušo Jaunjelgavas iedzīvotāju vārdā, kā arī atsevišķi – Jaunjelgavas zaldātus, kas krita Otrā Pasaules kara frontēs Padomju armijas rindās cīnoties pret nacistiem”.

U. Lasmaņa pētījumi, publicēti vairāk kā 60 gadus pēc Katastrofas, varēja balstīties uz aculiecinieku liecībām tikai ļoti nenozīmīgā pakāpē. Pētījuma pamats ir 40. – 50.-tajos gados notikušo 30 krimināllietu materiālu analīze, kurās apvainoti par nacistu atbalstīšanu vietējie iedzīvotāji. Kopējais izpētīto lietu skaits pārsniedz 12 000 lappušu. Saprotams, ka gan liecinieki, gan apsūdzētie centās mazināt savu personisko vainu pilsētas ebreju iznīcināšanā, tādēļ daudzu liecību detaļas atšķiras vai pat ir savstarpēji pretrunīgas. Tomēr daudzu liecību apkopojums nodrošināja pietiekami ticamu traģēdijas ainu.

Nacistu karaspēks ieņēma Jaunjelgavas apkārtni jau 1941. gada jūnija pēdējās dienās. Drīzumā visiem ebrejiem tika pavēlēts ierasties reģistrācijai policijas iecirknī. Ieradās apmēram 430 cilvēku, ieskaitot bērnus. Pēc tam iztīrīja divas sinagogas un sāka dzīt tajās ebrejus. Vīriešus ievietoja vienā, sievietes – otrā. Apkārtni apsargāja. Visticamāk šis „geto” atradās, tā saucamajā, Baltajā sinagogā un Lielajā lūgšanu namā, kuri atradās netālu viens no otra. Pārējās Jaunjelgavas sinagogas un lūgšanu nami bija tālāk viens no otra, ietilpības ziņā nelielāki, tādēļ diez vai kāds no tiem būtu derējis vairāk kā 500 gūstekņu ievietošanai.

Vīriešus veda Daugavas krastu nostiprināšanas darbos, sievietes epizodiski izmantoja kā apkopējas. Tā turpinājās pavisam neilgu laiku, jo pēc tam sāka darboties pilsētas ebreju pilnīgas iznīcināšanas plāns.

Pārējās pilsētas sinagogas tajā laikā bija sagrautas. Interesanta ir šeit ievietotās fotogrāfijas vēsture. Sākotnēji tā bija publicēta Internetā Fridrihštates (Šlēsvīga-Holšteina, Vācija) ebreju kopienas mājas lapā, ar piezīmi, ka iespējams, šī sinagoga atradusies nevis viņu pilsētā, bet gan Kurzemes Fridrihstatē.

Apakšējās fotogrāfijās attēlots kopējais skats pa Jaunjelgavas Vecā lūgšanu nama logu. Acīmredzamā logu formu sakritība liek domāt, ka augšējā attēlā redzama tieši Jaunjelgavas sinagoga. Papildus konsultējoties ar doktoru Joahimu Hanu noskaidrojās, ka vācu Fridrihstatē sinagogas ar šādām arhitektūras formām nebija. Tādējādi ir pietiekams pamats uzskatīt, ka augšējā attēlā redzams tieši Jaunjelgavas Vecais lūgšanu nams un mūsu priekšā ir vienīgais saglabājies tā attēls, kurš attiecas uz Jaunjelgavas ebreju kopienas bojāeju.

Pirmās ebreju slepkavības notika jau 1941. gada 11. jūnijā apmēram 10 km no Jaunjelgavas uz Sērenes apgabala centra pusi, puskilometru aiz šosejas Jaunjelgava-Jēkabpils-Nereta krustojuma, pa kreisi no ceļa, tā saucamajā, Bekska silā, netālu no Lauceses upes aiz Mazbeičānu mājām. Tajās piedalījās, galvenokārt policija un bruņotas grupas, formētas no vietējiem iedzīvotājiem. Šeit bija noslepkavoti apmēram 80 ebreji un 20 padomju aktīvisti.

Visaktīvāko lomu nošaušanu organizācijā spēlēja pilsētas komendants Oskars Balodis, viņa vietnieks advokāts K. Kalniņš, un aizsargu rotas komandieris A.

Ikaunieks, Kārlis Svarēns – zemnieks Sērenes apgabalā, sākotnēji „paš aizsardzības” vienības organizētājs. Saskaņā ar dažām liecībām, ebreju slepkavošana nepadevās tik gludi, kā organizatori bija iecerējuši. Nav izslēgts, ka bija atsevišķi atteikšanās šaut uz nevainīgiem cilvēkiem gadījumi.

Otrā akcija notika 1941. gada 2. augustā 7 km aiz pilsētas, netālu no Totanskas kapsētas un Ozolu mājām. To izpildīja bēdīgi slavenā Viktora Arāja – lielākā Latvijas kara noziedznieka komanda. Šajā akcijā tika nogalināti 430 cilvēki.

Saglabājušās liecības par to, ka daļa Jaunjelgavas ebreju (apmēram 50) bija noslepkavoti Likvertenska mežā. Bez tam ir norādījumi uz to, ka vēl bez šīm slepkavībām, varēja būt notikušas tajās pašās vai citās vietās atsevišķu nelielu ebreju grupu iznīcināšanas.

No minētā procesa materiāliem, redzams, ka 1941. gada vasarā pilsētā vara piederēja vietējai administrācijai. Šajā laikā pilsētā atradās pavisam neliels daudzums vācu armijnieku, iespējams, viņi tur neatradās pastāvīgi. Krimināllietā ir samērā maz piezīmju par to, ka viņi paši piedalījās iznīcināšanā vai pat šāva ebrejus. Praktiski visa noziedzīgā darbība tika veikta balstoties uz vietējiem nacistu līdzskrējējiem.

Par piedalīšanos Jaunjelgavas Holokaustā pēckara gados notiesāti 44 pilsētas un Sērenes apgabala iedzīvotāji, divi mira izmeklēšanas laikā, viens izdarīja pašnāvību. Vismaz 16 Jaunjelgavas ebreju iznīcināšanas organizētājiem izdevās izvairīties no soda.

Kopējais Jaunjelgavas upuru skaits pārsniedz 500 cilvēku. U. Lasmanis, balstoties uz 1935. gada tautas skaitīšanas rezultātiem, un to pārmaiņu, kas notika 1941. gadā analīzi, rekonstruējis bojā gājušo sarakstu – pavisam 509 cilvēki, kuru saraksts pievienots rakstam (skat.tabulu).

Holokaustā bojā gājušie Jaunjelgavas ebreji

Uzvārds	Vārds	Dz. g.	Uzvārds	Vārds	Dz. g.
Abramovičs	Giršs	1929	Krigere	Matla	1916
Abramoviča	Bate	1882	Krigere	Minna	1875
Abramovičs	Davids	1874	Krigers	Motls	1894
Abramovičs	Haim	1877	Krigers	Mozus	1922
Abramovičs	Ichaks	1927	Krigere	Paula	1901
Abramoviča	Lote	1921	Krigere	Rive	1918
Abramoviča	Nehama	1922	Krigers	Rohe	1884
Abramoviča	Rohe	1885	Krigers	Rohe	1927
Abramoviča	Šeina	1873	Krigers	Šmuels	1859
Atlas	Ida	1863	Kuna	Fanja	1896
Ahreina	Bune	1903	Kurljands	Beila	1863
Ahreina	Hane	1892	Levinsone	Fraude	1864
Ahreinsa	Hane	1931	Leizeroviča	Liba	1855
Ahreins	Jankels	1893	Lindana	Dobe	1916
Ahreins	Peisels	1902	Lindans	Haims	1874
Ahreina	Sora	1883	Lindans	Leizers	1909
Ahreina	Šaja	1873	Lindana	Meise	1911
Ahreins	Šneiers	1925	Lindans	Šmols	1921
Bands	Davids	1895	Lindana	Zara	1880
Banda	Ida	1928	Lurje	Leja	1903
			Makovčiks	Nikolajs	1893

Bands	Peisels	1923	Malers	Feins	1869
Banda	Sora	1925	Malers	Gena	1877
Bando	Taube	1896	Malers	Josels	1906
Baruh	Šarje	1927	Matisons	Jete	1878
Бекка	Lazars	1905	Meierovičs	Jankus	1853
Бекка	Matla	1932	Meierovičs	Sime	1925
Бекка	Rebekka	1900	Meserovičs	Fruda	1885
Berelsons	Liba	1879	Milkins	Aba-Jankels	1898
Berzons	Izaks		Milkins	Giršs	1902
Berzons	Jazeps	1940	Milkins	Boruhs-Leibs	1922
Berzons	Muse		Milkina	Dora	1900
Birzens	Ozer	1880	Milkina	Ginesa	1930
Blauvais	Menuha	1862	Milkins	Haims	1925
Blohs	Hane	1913	Milkins	Haims Josels	1921
Blohs	Zelda	1882	Milkins	Iciks	1930
Brauers	Faivišs	1864	Milkina	Rahile	1900
Brauer	Lina	1914	Milkina	Sora-Mera	1925
Bremere	Taube	1870	Mihaloviča	Dmira	1940
Brina	Raele	1907	Mihaloviča	Elza	1923
Vainšteins	Abram	1917	Mihaloviča	Hode	1924
Vassermans	Aba	1902	Mihalovičs	Ichaks	1904
Vassermans	Abrams	1872	Mihaloviča	Ida	1927
Vassermans	Abrams	1915	Mihaloviča	Liba	1894
Vassermana	Amalija	1890	Mihalovičs	Menohs	1874
Vassermans	Arons	1905	Mihaloviča	Selde	1866
Vassermana	Basja	1902	Mihalovičs	Šimans	1933
Vassermana	Basja	1927	Mihaloviča	Šaja	1930
Vassermana	Beible	1875	Mihalovičs	Zalmans	1863
Vassermana	Beila	1886	Mihelsons	Aba	1919
Vassermana	Beines	1913	Mihelsons	Faivers	1921
Vassermans	Berkus	1878	Mihelona	Gelele	1878
Vassermans	Davids	1931	Mihelona	Gita	1884
Vassermana	Dina	1867	Mihelona	Marjaše	1870
Vassermana	Dveira	1896	Mihelsons	Šmols	1920
Vassermans	Elias	1906	Moreina	Estere	1906
Vassermana	Esfira	1910	Moreina	Eta	1900
Vassermana	Feice	1926	Moreins	Josels	1878
Vassermana	Feinus	1902	Moreina	Leiba	1909
Vassermana	Fruma	1931	Moreina	Merija	1895
Vassermana	Fruma	1884	Moreina	Tamara	1903
Vassermana	Hanne	1923	Moreina	Taube	1868
Vassermana	Henni	1898	Naišuls	Gersons	1886
Vassermans	Giršs	1914	Naišuls	Naišuls	1921
Vassermans	Iciks	1871	Naišsula	Revekka	1923
Vassermana	Ite	1877	Naišsula	Rozalija	1887
Vassermans	Izaks	1903	Nemzera	Frida	1935
Vassermans	Izrails	1904	Nemzera	Leja	1931
Vassermana	Ente	1930	Nemzers	Ozers	1904
Vassermana	Leiba	1930	Nemzers	Rohe	1906
Vassermana	Leiba	1887	Niselsons	Leizers	1875
Vassermans	Leizers	1881	Pauls	Aron	1871
Vassermans	Meilahs	1899	Paula	Gita	1917
			Paula	Haja	1880
			Paula	Nehuma	1915
			Pekvera	Šlaume	1928

Vassermans	Meise	1892	Pekkerā	Taube	1930
Vassermans	Mendels	1926	Perelmana	Sprince	1891
Vassermans	Mendels	1938	Popela	Fega	1908
Vassermana	Merija	1937	Popels	Haims	1907
Vassermana	Menuha	1865	Popels	Izaks	1907
Vassermans	Motls	1874	Popela	Šeina	1860
Vassermans	Moze	1874	Popels	Šolems	1859
Vassermans	Naiser	1905	Praisa	Faive	1930
Vassermans	Pese	1924	Praisa	Fanja	1925
Vassermans	Refols	1928	Praisa	Goda	1904
Vassermana	Riva	1862	Praisa	Liba	1937
Vassermans	Roberts	1888	Prais	Morduhs	1885
Vassermans	Rohe	1877	Prais	Mihels	1928
Vassermans	Rohe	1932	Praisa	Sora	1935
Vassermana	Sima	1927	Preila	Feiga	1881
Vassermana	Sora	1936	Rode	Codiks	1894
Vassermana	Šaja	1852	Rode	Feija	1871
Vassermans	Vulfs	1873	Rode	Izrails	1867
Vassermans	Zaharija	1917	Rozenkovičs	Arons	1918
Veis	Gabriels	1875	Rotbarta	Anna	1918
Veisa	Jete	1870	Rotbarta	Estere	1926
Verhovskija	Hane	1876	Rotbarts	Gersons	1874
Vestermans	Arons	1918	Rotbarta	Gida	1910
Vestermana	Baševa	1935	Rotbarta	Haja	1873
Vestermans	Calels	1869	Rotbarta	Minde	1920
Vestermana	Ebele	1873	Rotbarta	Rahele	1886
Vestermana	Gaile	1882	Samsonovičs	Hode	1920
Vestermana	Gita	1906	Samsonovičs	Jakobs	1924
Vestermans	Haim	1900	Samsonovičs	Rive	1922
Vestermans	Haja	1929	Secens	Izrails	1902
Vestermans	Giršs	1933	Secens	Leizers-Zeps	1922
Vestermans	Giršs	1923	Secena	Paula	1903
Vesterman	Ita	1914	Secena	Rohodvera	1919
Vestermans	Izrails	1872	Secena	Roze	1888
Vestermana	Merija	1880	Secena	Sara	1917
Vestermana	Minna	1907	Simhovičs	Laibs	1875
Vestermans	Sulamifs	1930	Srubičeka	Hanna	1906
Vestermans	Šmuls	1880	Srubišeks	Hanna	1930
Vestermans	Šmuls	1899	Srubišeks	Zamuels	1909
Vestermans	Šroels	1935	Strunskija	Frida	1894
Volperte	Male	1852	Tabaksmans	Elija	1922
Vulfsona	Eva	1894	Tabaksmāna	Liba	1916
Vulfsons	Jazeps	1885	Tabaksmans	Mozus	1880
Gekkerā	Ella	1898	Tabaksmāna	Zente	1885
Gens	Dauids	1880	Feldhuna	Berta	1900
Gens	Libke	1879	Feldhuna	Haja	1870
Gersona	Asna	1918	Feldhuna	Feiga	1858
Gersona	Hane	1911	Feldhuna	Fuvja	1934
Gersons	Rohe	1883	Feldhuna	Gita	1914
Gercbergs	Izaks	1857	Feldhuna	Heina	1904
Gercberga	Zara	1862	Feldhuna	Leiba	1861
Glikmana	Hasja	1876	Feldhuns	Motls	1874
Glikmana	Rahile	1908	Feldhuns	Ozriels	1906
Glikmana	Riva	1882	Feldhuna	Rasa	1888
			Feldhuna	Regina	1910
			Feldhuna	Sima	1936

Glikmans	Simans	1920	Feldhuna	Sora	1935
Glinčiks	Gabries	1929	Feldhuna	Šeina	1905
Glinčiks	Haja	1932	Fel̄huns	Šmuls	1904
Glinčiks	Giršs	1927	Feldhuna	Velve	1934
Glinčika	Merija	1903	Feldhuna	Zuze	1871
Glicins	Aba	1935	Fridberga	Hana	1879
Glicins	Iciks	1903	Fridberga	Frida	1919
Glicins	Jese	1935	Fridberga	Hava	1853
Grasfelda	Feina	1930	Fridberga	Taube	1914
Grasfelda	Keise	1926	Fridberga	Tule	1886
Grosfelda	Hane	1883	Fridljands	Faivišs	1876
Grosfelds	Hanna	1893	Fridmans	Abrams	1904
Gulsmāna	Minna	1873	Fridmans	Josels	1868
Guljaks	Bers	1882	Fridmana	Leja	1871
Guljaks	Haims	1903	Frisera	Frida	1904
Guljaka	Henja	1915	Frisers	Samuils	1929
Guljaka	Ilva	1892	Frišere	Basja	1929
Guljaks	Izaks	1905	Frišere	Šlaja-Sora	1927
Guljaka	Leja	1876	Frišere	Roza	1926
Guljaka	Minna	1922	Frišere	Raina	1924
Guljaka	Minna	1909	Frišere	Šarje	1922
Guljaka	Musja	1914	Haita	Hana	1938
Guljak	Šlom	1873	Haits	Ichaks	1932
Gurvičs	Muša	1899	Haits	Jankels	1928
Guts	Davids	1875	Haits	Leivi	1936
Guta	Fruma	1872	Haita	Marija	1903
Guts	Josels	1882	Haits	Šloms	1931
Guta	Zara	1876	Heimana	Dveira	1876
Gutmans	Kelle	1906	Heimana	Golda	1906
Gutmans	Maks	1908	Heimans	Ichaks	1912
Gutmans	Motls	1904	Heimans	Jehoks	1891
Davidovičs	David	1904	Heimana	Leja	1922
Davidovičs	Ella	1904	Heimans	Mendels	1876
Davidovičs	Gercs	1902	Heimans	Motls	1921
Davidovičs	Henne	1864	Heimana	Rahmiels	1911
Davidovičs	Leizers	1938	Heimans	Šolems	1924
Dvons	Elias	1862	Heimana	Šeina	1884
Dvons	Giva	1870	Heimana	Šers	1877
Deifts	Pese	1895	Heimans	Šolem	1873
Dišlere	Leja	1935	Heimana	Taube	1897
Dišere	Miha	1932	Šens	Aba	1905
Dišlere	Sora	1911	Šena	Golda	1874
Dišers	Šmols	1900	Šena	Haja-Rivka	1934
Dolgopolskija	Anna	1896	Šena	Ente	1907
Dolgopolskijs	Ilja	1880	Šena	Leibe	1909
Ekabson	Haja	1867	Šenbergā	Hackele	1883
Ekabson	Leja	1872	Šenberg	Izrails	1859
Zaka	Golda	1897	Šenberg	Leizers	1872
Zaks	Movša	1852	Šenberger	Elias	1905
Zagabergs	Izrails	1895	Šenbergera	Estere	1877
Zalgalers	Abrams	1865	Šenbergera	Golda	1880
Zalgalera	Dveira	1921	Šenbergers	Ichoks	1876
Zalgalera	Eta	1884	Šenbergera	Leiba	1917
Zalgalera	Glinda	1901	Šenbergera	Lina	1909
			Šenbergera	Roha	1890
			Šenbergers	Simans	1915
			Šenbergera	Šeina	1880

Zalgalera	Haele	1923	Šermans	Abrams	1898
Zalgalera	Rose	1925	Šermans	Abrams	1918
Zandbers	Haim	1927	Šermana	Anna	1895
Zandberg	Giršs	1894	Šermana	Braina	1904
Zandbergs	Iciks	1865	Šermana	Dina	1936
Zandbergs	Šmols	1929	Šermana	Dveira	1927
Zandlers	Muša	1925	Šermana	Haja	1863
Zandlers	Rohe	1897	Šermana	Hane	1931
Zilbermans	Iciks	1892	Šermana	Hene	1928
Zilbermans	Izak	1892	Šermans	Giršs	1931
Zilbermana	Liba	1891	Šermane	Jete	1914
Zilbermana	Roza	1898	Šermana	Liba	1901
Zilbermana	Šeina	1926	Šermana	Marjaše	1893
Zolger	Jaha	1930	Šermans	Markus	1869
Joffe	Abram	1909	Šermana	Mere	1925
Joffe	Berka	1903	Šermans	Motla	1892
Joffe	Frida	1919	Šermans	Motte	1933
Joffe	Siman	1915	Šermana	Sora	1880
Joffe	Zalmans	1871	Sermana	Sora	1885
Kalcnepers	Giršs	1895	Sermana	Šolems	1897
Kalcners	Abrams	1896	Šecens	Elizers	1878
Kalcners	Abrams	1927	Šleimoviča	Hanemarija	1920
Kalcnera	Bera	1926	Šleimoviča	Riva	1855
Kalcnera	Faive	1933	Šleimoviča	Rohe	1888
Kalcnera	Haja	1887	Šleimoviča	Šarje	1923
Kalcners	Efraims	1865	Šleimoviča	Zelda	1915
Kalcners	Meise	1931	Šneiberga	Dana-Leja	1895
Kalcnere	Rahile	1906	Šragis	Paule	1927
Kasselhaims	Aba	1938	Šugalskija	Ginda	1881
Kasselhaim	Jude	1940	Šugalskijs	Giršs	1906
Kasselhaim	Pese	1937	Šugalsks	Motte	1907
Kasselhaim	Zlata	1896	Eliasona	Dveira	1893
Kaca	Alte	1912	Eliasona	Etlja	1898
Kacs	Arons	1873	Eliasona	Fonja	1934
Kaca	Beila	1921	Eliasona	Hane	1883
Kacs	Benjamins	1912	Eliasona	Leiba	1873
Kaca	Cilja	1892	Eliasona	Leja	1931
Kacs	Elija	1915	Eliaštama	Feiga	1905
Kacs	Etlja	1889	Eliaštams	Giršs	1933
Kaca	Geja	1883	Eliaštams	Izrahs	1908
Kacs	Gersons	1900	Elmans	Benno	1936
Kaca	Henja	1901	Elmana	Fanja	
Kacs	Iciks	1873	Elmans	Zamuels	
Kaca	Ita	1874	Erlis	Haims	1865
Kacs	Markus	1861	Erliha	Sora	1882
Kacs	Meiers	1872	Judelsona	Ella	1877
Kaca	Pere	1870	Judelsona	Ida	1911
Kacs	Šmuls	1861	Judelsona	Matla	1877
Kits	Šloma	1905	Jakobsons	Arons	1868
Kleimana	Ella	1870	Jakobsons	Asna	1922
Kleimans	Iciks	1866	Jakobsons	Dobra	1877
Kleimans	Meise	1905	Jakobsons	Faivišs	1897
Kleimans	Musi		Jakobsons	Genrietta	1934
Kleina	Beila	1933	Jakobsons	Giršs	1903
Kleins	Elias	1901			

Kleina	Hane	1931	Jakobsona	Hode	1926
Kleina	Ida	1896	Jakobsons	Idels	1864
Korno	Šeina-Mere	1865	Jakobsona	Ite	1898
Kratišs	Haims	1933	Jakobsons	Jašs	1939
Kratišs	Giršs	1935	Jakobsona	Merija	1906
Kratišs	Izaks	1903	Jakobsons	Movša	1893
Kratišs	Simha	1903	Jakobsona	Sora	1896
Krigers	Abrams	1881	Jakobsona	Šeina	1911
Krigers	Betti	1874	Jakobsona	Šeina	1923
Krigers	Boruhs	1927	Jakobsons	Zorohs	1902
Krigere	Cilja	1912	Jakubovičsa	Dora	1896
Krigere	Dveira	1870	Jakubovičsa	Mozus	1888
Krigere	Gesja	1922			
Krigere	Haja	1923			
Krigera	Hesja	1910			
Krigers	Hons	1921			
Krigers	Izrails	1911			
Krigers	Jeruhems	1924			
Krigere	Judele	1881			

Šajā sarakstā ir 59 cilvēki vecāki par 70 gadiem, bet 63 vecumā no dažiem mēnešiem līdz 10 gadiem.

Saskaņā ar Haijas Gordonas tieši pēc kara sastādīto sarakstu Jaunjelgavā pavisam iznīcinātas 167 ģimenes – pavisam 542 cilvēki. Pamatā U. Lasmaņa un H. Gordonas saraksti saskan. Dažas sarakstos esošās atšķirības, acīmredzot, var izskaidrot ar dokumentāli nefiksētu iedzīvotāju migrāciju laika posmā no 1935. līdz 1941. gadam. Iespējams, ka H. Gordonas sarakstā tikuši iekļauti Jaunjelgavā dzimušie, bet citur, galvenokārt, Rīgā, bojāgājušie.

Domājams, ka aptuveno 20 Jaunjelgavas iedzīvotājiem izdevās aizbēgt uz austrumiem, kur daļa no viņiem iesaistījās Sarkanās armijas rindās un karoja pret fašismu.

Saskaņā ar H. Gordonas ziņām, Sarkanās armijas rindās krituši 27 Jaunjelgavas ebreji (skat.tabulu).

Armerman Jeguda	Gelmans Josels
Ahreins Meiers	Kacs Šmuels
Ahreina Leiba	Kacs Abe
Brauers Haims	Lindans Vulfs
Vassermana Šarje	Mihelsons Meier
Vestermana Šarje	Mihelsons Haim
Geršon Azriels	Mihelsons Gercls
Glikmans Abe	Mihelsons Rahmiels
Gutmans Gavriels	Mihelsons Šmuels
Gelmans Motls	Rotbarsts Meiers
Gelmans Nison	Šenbergera Simona
Gelmans Пъja	Šenbergera Meiše
Gelmans Icgs	Šenbergera Šarje
Gelmans Abe	Šrage Elja

Vēl bez šiem bojā gājušajiem, Evas Vateres grāmatā par Latvijas ebrejiem – Otrā Pasaules kara dalībniekiem minēti arī citi Jaunjelgavā dzimušie: karā kritušais

Armermans Judls Benamina dēls (dz.1908.), kā arī izdzīvojušie kara dalībnieki Vassermans Dāvids Samuila dēls (dz.1913.), Vassermans Zauls Vulfa dēls (dz.1907.), Vassermans Hackels Mihaila dēls (dz.1909.), Veide Genohs Jefīma dēls (dz.1920.), Gutmans Moše Izraila dēls (dz.1913.), Kans Leibs Isaaka dēls (dz.1910.), Kacs Abrahams Moīše Moīšes dēls 9dz.1913.), Kacs Jakobs Josifa dēls (dz.1908.).

No Jaunjelgavas ebrejiem, kurus izsūtīja uz Sibīriju, Latvijā atgriezās 14 cilvēki. Rahmiels Kratišs ar ģimeni un Motels Kratišs 40.-tajos gados apmetās Jaunjelgavā, bet 1950. gadā tika atkārtoti izsūtīti. No Latvijā palikušajiem Jaunjelgavas ebrejiem starp dzīvajiem palicis tikai Solomons Vestermans, un, iespējams, arī Frizimu (Fridmanu) ģimene.

No visas pirmskara kopienas Jaunjelgavā turpināja dzīvot tikai Šrola Bergmana ģimene, kura pēcnācēji dzīvo tur vēl arī šobrīd. No citām vietām atbraukusi Simhoviču ģimene dzīvoja pilsētā līdz 70.-tajiem gadiem, un rabīna Natana Barkana ģimene, kas tur dzīvoja vairākus gadus.

Šodien vienīgais atgādinājums par reiz plaukušo kopienu un nevainīgajiem nacisma upuriem ir piemiņas komplekss ebreju kapsētā.

Jaunjelgavas ebreju apbedījumi

Pirmā kapsēta, kurā glabāja Fridrihštates ebrejus, tika atklāta 1803. gadā un atradās septiņas verstis no pilsētas. Tā tika izmantota vismaz piecdesmit gadus, taču nav izslēgts, ka atsevišķi apbedījumi šeit turpinājās līdz pat XIX gadsimta beigām. Šobrīd šī vieta pamatīgi apaugusi ar mežu un krūmiem. Pēc vietējo ilgdzīvotāju atmiņām visas apmales tika iznīcinātas kara laikā. Akmens sētas atliekas skaidri saskatāmas vienīgi ziemas laikā, jo vasarā tos sedz augi. Daudz vandālisma pēdu – atrakti un izrakņāti kapi, daži no tiem ne pārāk tālā laikā.

Apbedīšanas biedrība „Hevra-Kadiša” („Svētā brālība”) Fridrihstatē tika nodibināta 1847. gadā. Pēc gada tika atklāta kapsēta. Tā tika nosaukta par „jauno”. Acīmredzot šo nosaukumu lietoja ļoti ilgu laiku, un tas tika nodots no paaudzes uz paaudzi. Vēl šodien atsevišķi vietējie ilgdzīvotāji šo kapsētu sauc par „jauno”.

1848. gadā, kad pilsētā uzliesmoja holēras epidēmija, mirušos sāka glabāt atsevišķā gabalā. Ebreju holēras kapsētas esamība tiek atzīmēta pat 1892. gada uzziņu grāmatā. Šis fakts līdz pat mūsdienām saglabājies vietējo iedzīvotāju atmiņās – domājams holēras laika apbedījumi atrodas „jaunās” kapsētas dienvidaustrumu stūrī.

Sistemātiski apbedījumi „jaunajos” kapos turpinājās līdz pat vācu okupācijai 1941. gadā.

XIX gadsimta beigās vai XX gadsimta sākumā tika veikti kapsētas labiekārtošanas darbi – uzlikts koka žogs uz betona stabiem, uzbūvēti akmens vārti un bet-hotora – ēka mirušo sagatavošanai apbedīšanai.

Pirmā pasaules kara laikā pakalns, uz kura atradās kapi, bija aktīvas karadarbības vieta. Ierakumi gāja tieši pa kapiem. No tā laika ir saglabājušās vismaz divas fotogrāfijas.

Pēc Otrā pasaules kara beigām 1941. gadā noslepkavoto Jaunjelgavas ebreju mirstīgās atliekas tika pārāpbedītas kapsētas ziemeļaustrumu stūrī. Pārāpbedījumu vieta iezīmēta ar pieminekli upuriem un norobežota ar nelielu sienu.

Cik zināms, tad pēc kara kapsētas teritorijā klāt nākuši tikai divi jauni apbedījumi – Iļjas Simhoviča un Bermanu ģimenes.

Pirmo pēckara desmitgažu laikā katru gadu augustā Jaunjelgavā satiekas ebreji, lai atcerētos bojāgājušos. Tomēr līdz ar gadiem šī tradīcija apdzisa dalībnieku cienījamā vecuma un emigrācijas dēļ.

Šo rindu autors pirmoreiz nonāca Jaunjelgavas ebreju kapsētā 50.-to gadu beigās. Jau tajā laikā tā bija aizaugusi ar krūmiem. Robežas bija grūti saskatāmas, un kapsēta pilnībā saplūda ar apkārtējo mežu. Turpmākajos gados tāpat nekas netika darīts, lai iekonservētu kapsētu un pieminekļus. 80.-to gadu beigās kokiem jau bija 10-30 cm diametrā, caur dažām apmalītēm jau izaugušas priedes līdz 70 cm diametrā.

Jaunjelgavas ebreju kapu kā vēstures un kultūras pieminekļa atjaunošanas darbi uzsākšana attiecināma uz 1985. gada vasaru, kad ar vietējo skolnieku palīdzību tika attīrīts neliels gabaliņš meža apkārt piemineklim Uriasam Šatcam – aktīvam ebreju kopienas un vietējās pašpārvaldes darbiniekam. Kopš tā laika šī cilvēka pēcnācēji ik gadu apmeklē kapsētu, ikreiz attīrot pa dažiem kvadrātmetriem tās teritoriju.

Darbi ieguva sistemātisku raksturu 90.-to gadu vidū, kad vietējā pašpārvalde nozāģēja mirušos un bīstamos kokus, un veica pirmo nopietno kapsētas teritorijas uzkopšanu. Tikai tad kļuva redzami patiesie kapsētas apmēri un atklājās, ka laiks pasaudzējis diezgan daudzus pieminekļus.

Apmēram šajā laikā vēsturnieks Aleksandrs Feigmanis atšifrēja daļu uzrakstu uz kapakmeņiem. Viņa darbu būtiski apgrūtināja tas, ka lielākajā pieminekļu daļā akmenī iekaltie teksti mūsdienās izlasāmi ar grūtībām.

90.-to gadu beigās autors ar radnieku grupas atbalstu uzsāka darbus pie kapsētas inventarizācijas un konservācijas. Darbi tika sākti ar visu esošo pieminekļu numerāciju un iezīmēšanu kartē. Tika veikts apmaļu stāvokļa novērtējums. 2000.-2008. gados tika par jaunu uzlikti apmēram 90 nokritušu, sašķiebušos, vai pa šiem gadiem gandrīz pilnībā augsnē iegrimušu pieminekļu. Nākamais darba posms bija visu saglabājušos kapakmeņu fotografēšana.

Pieminekļu datēšanas problēma ir tajā apstākļi, ka teksti uz daudziem slikti saglabājušies un ir redzami tikai pie noteikta apgaismojuma leņķa, pie tam uz fotogrāfijām tie redzami vēl sliktāk, ne kā dabā vizuāli apskatot Tādēļ fotografēšanai pieminekļus ar dažādiem paņēmieniem bija jāapstrādā. Kopējās prasības pret šiem paņēmieniem bija tādas, ka to radītajam efektam jābūt īslaicīgam, bet pietiekamam, lai nofotografētu, un lai tas izzustu tūlīt pēc tam, lai neizjauktu šajā vietā daudzus gadu desmitus stāvējušo kapakmeņu dabisko izskatu. Atkarībā no akmens virsmas fraktūras optimāli izrādījās dažādi apstrādes paņēmieni:

- fotografēšana krēslā, prožektoru gaismā, kura tiek virzīta uz kapakmeni;
- visu akmeņi esošo iedobju aizpildīšana ar mitru masu no dabiskām (baltajām un sarkanajām) smiltīm vai speciāli iekrāsotas spilgtos toņos. Pēc šīs masas izžūšanas, var ar platu suku tās atlikumu no pieminekļa noslaucīt, tai pat laikā akmens burtu iedobēs mitrā masa kādu laiku saglabājas;
- akmens „aizberzēšana”- piestiprina pie tā lapu, kur berzē ar nedaudz krāsā samitrinātu sūkli. Pie tam akmens iedobumi tai vietā, kur atrodas burti paliek neaizkrāsojušies;
- akmens pārklāšana ar putojošu ziepju (piemēram, ar skūšanās krēmu) un liekās masas noslaucīšana ar papīra dvieli. Pēc tādas apstrādes baltās putas paliek iedobumos vēl apmēram 5 – 20 minūtes, kas ir pilnīgi pietiekami fotografēšanai.

Tekstu vizualizācijas paraugs redzams pievienotajā fotogrāfijā.

Daži kapakmeņi rotāti ar ornamentiem, kā arī ar augu un dzīvnieku attēliem.

Līdz 2008. gada vasarai šādā veidā tika radīts datu bāzes darba variants, ieskaitot karti, kurā attēloti ap 700 kapakmeņu, apmēram 450 fotogrāfiju, kā arī daudzi atšifrētie uzraksti uz tiem. Šos darbus plānots pabeigt līdz 2009. gadam.

Sistemātisku atmosfēras nokrišņu iedarbības rezultātā memoriāls Holokausta upuru piemiņai 90.-to gadu beigās izrādījās stipri bojāts. 2002. gadā Uriasa Šatca pēcteči sadarbībā ar Jaunjelgavas pilsētas domi veica pilnīgu šīs vietas rekonstrukciju.

Kapsētas ziemeļrietumu daļā esošā rituālā ēka (bet-tohora) jumtu bija pazaudējusi jau karalaikā. Sekojošo gadu laikā tās sienas pamazām bruka, un 2006. gada rudenī tās kļuva bīstamas un bija uz izzušanas robežas.

Tika novākti uz sienām izaugušie krūmi un koki, attīrot drupas, tika atrastas ūdens sildīšanas pavarda atliekas un ļoti cietušās grīdas plāksnes. 2007. gadā pēc ebreju reliģiskās kopienas „Šamir” (Rīga) pasūtījuma Jaunjelgavas SIA „Jaunums” (Darbu vadītājs G. Grigorjevs) veica drupu konservāciju, un to pārvēršanu par pieminekli pilsētas ebreju kopienai un informatīvo materiālu izstādīšanas vietu.

2008. gadā, turpinot kapsētas konservācijas darbus, ap kapsētas robežu tika iestādītas egles.

Viņi dzīvoja šeit

Biogrāfiskas ziņas par dažiem ar Fridrihštati-Jaunjelgavu saistītiem ebrejiem

Bermans Lazars Jakoba dēls (26.09.1830., Fridrihštate – 27.04.1893., Sankt-Pēterburga). Sabiedriska darbinieks, pedagogs, publicists. Izglītību ieguvis Fridrihštātē – hederā, pilsētas skolā, pie privāta pasniedzēja. 1854. gadā pārceļas uz Mītavu, kur 1864. gadā atver privātskolu ebreju zēniem. 1864. gadā, Sankt-Pēterburgas ebreju kopienas aicināts, nodibina pirmo ebreju skolu, kuru vada gandrīz 30 gadus. Vienlaicīgi (1869.-1882.) ebreju reliģiju Sankt-Pēterburgas sieviešu ģimnāzijā. 1879. gadā sāk izdot nedēļas laikrakstu „Krievijas ebrejs”. Tautas izglītības ministrijas visām skolām, kurās tiek pasniegta ebreju reliģija, apstiprinātā oficiālā jūdaisma mācību līdzekļa „Mozus likuma pamati” autors.

Erlīhs Adolfs (Abrahams Abele). (20.09.1837., Mītava - ?) – rabīns, apgaimotājs. 1858. gadā sāka strādāt kā senebreju valodas un reliģijas skolotājs Fridrihštates valsts ebreju skolā. 1861.-1871. gados dzīvoja Vācijā, kur strādāja kā pasniedzējs, ieguva doktora grādu Halles universitātē, bija rabīns. 1872. gadā bija izvēlēts valsts par valsts rabīnu Rīgā, bet netika varas pārstāvju apstiprināts šim postenim. 1876. gadā tika nozīmēts par ebreju skolas vadītāju Rīgā. Šajā amatā strādāja gandrīz 20 gadus.

Autors analītiskam darbam par grieķu filozofiju (Berlīne, 1872.), senebreju valodas sākuma līmeņa mācību grāmatai (Viļņa, 1883.), un vēsturiskam darbam par ebreju municipālo izglītību Rīgā.

Rozentāls Hermans (06.10.1843., Fridrihštate – 1917.) – rakstnieks, bibliogrāfs, redaktors. Izglītību ieguvis Bauskā un Jakobštātē. 1959. gadā pārtulkojis vāciski vairākus Ņekrasova dzejoļus. Kopš 1869. gada - izdevējs Kremenčugā. Publicējis krājumu „*Gedichte*” („Dzeja”) Krievu turku kara laikā 1877. -1878. gados kalpoja Sarkanā krusta biedrībā, apbalvots medaļu par izciliem sasniegumiem. Līdz 1881. gadam turpināja izdevējdarbību Kijevā un Smēlē (Ukraina), rezultātā piedalījās nedēļas laikraksta „Zarja” („Ausma”) izdošanā. 1878. gadā ievēlēts par korespondentlocekli Apgaismības izplatīšanas starp Krievijas ebrejiem biedrībā (Sankt-Pēterburga).

1881. gadā devās uz ASV ar mērķi nodibināt lauksaimnieciskas kopienas no Krievijas emigrējušajiem ebrejiem. Nodibināja kolonijas Luiziānā un Dienviddakotā, vēlāk piedalījās Vudbainas (Ņudžersija) kolonijas pārvaldīšanā. Nodarbojās ar grāmatu tirdzniecību, tika nozīmēts par galveno statistiķi Edisonsa kompānijā „General Electric”. 1892. gadā Ziemeļu dzelzceļa kompānija nosūtīja viņu uz Ķīnu, Koreju un Japānu izpētīt ekonomiskos un tirdzniecības noteikumus. Atgriežoties tika ievēlēts Ņujorkā par Vācu-amerikāņu reformistu savienības sekretāru, piedalījās citu ebreju organizāciju darbā. 1894. gadā nozīmēts par Ellis-Ailendas imigrācijas biroja – galvenā ebreju imigrantu pieņemšanas punkta - izkraušanas nodaļas vadītāju.

Kopš 1898. gada vadīja slavistikas nodaļu Ņujorkas publiskajā bibliotēkā. Kopš 1900. gada piedalījās 12. sējumu *Jewish Encyclopedia* (Ebreju Enciklopēdija) izveidošanā kā Krievijas nodaļas vadītājs. Bija cieši saistīts ar literatūru ivritā un Krievijas apgaismības kustību. Publicējās „*Ha-Meliz*”(1859.-1867.), 1901. gadā piedalījās ikmēneša žurnāla „*Ha-Modia' le Hodashim*”, bija „*Ohole Shem*” kopienas priekšsēdētājs. Pārtulkoja vāciski Bībeles grāmatas Eksegēzi un Diesmu dziesmu,

angliski – vācu žurnālista H. Ganca grāmatu par Krieviju „Strana zagadok” („Noslēpumu zeme”), kā arī no krievu valodas – Kņaza Urusova memuārus.

Šatcs Urias Isaaka dēls (1843. – 1913., Fridrihštate). Komersants un sabiedrisks darbinieks. Sākumā nodarbojās ar ādas izstrādājumu tirdzniecību, vēlāk – aptiekas preču veikala īpašnieks. 2. ģildes tirgotājs. Sākot no 1880.-tajiem gadiem vairākkārt ievēlēts par balsstiesīgo (deputātu) Fridrihštates pilsētas domē. Dažādos periodos strādājis revīzijas, tirdzniecības, sanitārajās komisijās, nodokļu administrācijā.

1900.-tajos gados - talmud-toras padomes priekšsēdētājs, apbedīšanas biedrības „Hevra-Kadiša” priekšsēdētāja vietnieks. Par ilggadēju darbu Fridrihštates labā pilsēta uzstādīja viņam kapa pieminekli ebreju kapsētā.

Aktīvo attieksmi pret dzīvi U. Šatcs nodeva saviem bērniem, starp kuriem bija rūpniecības un cionisma darbinieki, sabiedriskie darbinieki, zinātnieki un politiķi.

Pauls Aarons Becalels (1871., Dvinska – 1941., Rīga) – rabīns. Mācījies ģimnāzijā Lomžā (Polija), pēc tam ješivās Lomžā, Kovnā, Voložinā. Rabīna nosaukumu ieguva 17 gadu vecumā. 1891. gadā iestājās Kēnigsbergas universitātē, kur studēja filozofiju un filoloģiju. 1906. gadā sāka rabīna kalpošanu Rozenovā (tagad Zilupe). Pirmā Pasaules kara laikā organizēja palīdzību bēgļiem no Lietuvas un Kurzemes. Neilgu laiku vadīja Rozenovas pilsētas padomi. 1919.-1941. gados bija rabīns Jaunjelgavā. Ar šajā pilsētā dzimušo, bet vēlāk uz ASV emigrējušo, palīdzību pilsētā tika uzbūvēta ebreju reliģiskā skola. Bija pilsētas domes deputāts, pilsētas galvas vietnieks, vadīja ebreju sākumskolu, bija Jaunjelgavas Sarkanā Krusta biedrības biedrs.

Lipmans Džekobs Gudeils (1874., Fridrihštate – 1939, Ņudžersija) – ievērojams zinātnieks, mikrobiologs un augsnes speciālists. Izglītību ieguva pie privātskolotāja, pēc tam beidzis Orenburgas ģimnāziju. Kopš 1888. gada dzīvoja ASV, mācījās lauksaimniecības skolā, kuru organizēja barons De Giršs Vudbaidas (Ņudžersija) kolonijā, ieguva bakalaura grādu Rattergas universitātē (ar izcilību) un doktora grādu Kornejas universitātē (1903.).

1901. gadā nodibināja Rattergas universitātes lauksaimniecības koledžu un vadīja to līdz 1939. gadam Ņudžersijas štata eksperimentālās lauksaimniecības stacijas direktors (1916.-1939.). Iniciators žurnāla „Soil Science” („Augsnes zinātne”) izdošanai. Lipmana pētījumi par to kā augsnes baktērijas piesaista gaisā esošo slāpekli, deva ierosmi jaunas zinātņu disciplīnas – augsnes mikrobioloģijas, tapšanai, nodrošināja viņa laboratorijai starptautisku atzinību un autoritāti. Lipmana mikrobioloģiskā laboratorija bija sava veida inkubators dažādu virzienu pētījumiem. Tajā tika atklātas meteorītu materiālā esošās baktērijas. Organizēta pesticīdu un hidroponikas izpēte, radīta jauna tomātu šķirne; viena no grupām izvērta darbu, kura rezultātā tika atklāta svarīgākā antibiotika – streptomīcīns. 1928. gadā D. Lipmans piedalījās Palestīnas ekonomisko perspektīvu ekspertīzē.

Šons Moše Aarons (1884., Fridrihštate – 1938., Parīze) – bioķīmiķis un mikrobiologs. Dzimis Fridrihštātē, beidzis vietējo skolu. Piedalījās 1905. gada revolucionārajos notikumos, pēc tam emigrēja uz Vāciju, kur saņēma inženiera diplomu. 1908. gadā pieņemts darbā Augusta Fernbaha laboratorijā Pastēra Institutā Parīzē. Galvenā viņa pētījumu tematika saistīta ar spirta rūgšanas procesiem un rūpniecisko mikrobioloģiju. Viņa laboratorijās pirms Pirmā pasaules kara sākuma tika pētīta augu materiāla (zāģskaidu, ēvelskaidu u.t.t.) pārvēršanās procesi par aceton-butanola maisījumu – priekštecis mūsdienu biodegvielas ieguves procesiem. Neilgu laiku šajā laboratorijā strādāja arī Haims Veicmans – nākamais Izraēlas prezidents. Tomēr vēlāk starp Veicmana institūtu un Pastēra institūtu izveidojās

saspringras attiecības, kuru cēlonis bija strīdi par zinātnisko patentu prioritāti. Mikrobioloģiskā acetona un butanola ražošana tika realizēta Anglijā, un tā nospēlēja lielu lomu izejvielu sagādē mākslīgā kaučuka un sprāgstvielu ražošanai kara gados.

20.-tajos gados M. A. Šons saņēma profesora nosaukumu, 1934. gadā kļuva par rūgšanas nodaļas vadītāju. Vienlaicīgi vada žurnālu „Voprosi fermentacii” („Fermentācijas pētījumi”), vada mikrobioloģijas un bioķīmijas kursus Pastēra Institutā un Briseles Nacionālajā rūgšanas rūpniecības institūtā. Publicējis desmitiem zinātnisku rakstu, viņa galvenā monogrāfija „Problēmi fermentacii. Fakti i gipotezi”(1926) tika pārtulkota angļu un krievu valodā.

M. Šons bija spilgts zinātnieks, liels entuziasts un enciklopēdisks speciālists bioķīmijas un mikrobioloģijas jautājumos, dziļš Luija Pastēra cienītājs. Par izciliem zinātnes sasniegumiem viņš apbalvots ar Goda Leģiona ordeni (Francija). Līdz mūža beigām viņš nesarāva saites ar dzimteni, palika Latvijas pilsonis, bija apbalvots ar Latvijas Trīs zvaigžņu ordeni, iespēju robežās veicināja tautiešu mācības un karjeru.

Šatcs-Anins Maks Urias dēls (1885., Fridrihštate – 1975., Rīga). Jurists, ievērojams ebreju strādnieku kustības darbinieks, publicists, vēsturnieks, filozofs, literatūrzinātnieks. Urias Šatca dēls. Beidzis ģimnāziju Mītavā, mācījies Pēterburgas universitātē, par piedalīšanos revolucionārajā kustībā, 1906. gadā izraidīts no Krievijas. 1908. gadā pabeidza Bernes universitāti ar tiesību doktora grādu, 1908.-1911. strādāja Parīzē, Berlīnē un Vīnē. Pirmā Pasaules kara gados Rīga un Petrogradā strādāja bēgļu palīdzības organizācijās. Aktīvi piedalījās ebreju sociālistiskās partijas un organizāciju darbībā. Februāra revolūcijas laikā - Petrogradas strādnieku un zaldātu deputātu padomes loceklis, viens no Apvienotās ebreju sociālistiskās strādnieku partijas līderiem.

Kopš 1919. gada Latvijā bija vairāku kultūras organizāciju un preses izdevumu ebreju strādniekiem dibinātājs un vadītājs. 1921. gadā arestēts par aktīvu darbību kreisajā arodbiedrību kustībā. Cietumā, kurā pavadīja vairākus mēnešus kļuva akls ar vienu aci, un 1928. gadā kļuva pavisam neredzīgs. Neskatoties uz to turpināja aktīvu un pilnvērtīgu profesionālo un radošo darbību. Tas bija iespējams pateicoties viņa sievai Fanijas Samoilovnas mīlestībai un līdzdalībai, kura atbalstīja viņu kopš tā laika gandrīz piecdesmit gadu ilgumā. M. Šatca-Anina aktīvā literārā, pedagoģiskā un sabiedriskā darbība bija plaši zināma Latvijas un aizrobežu ebreju inteliģences vidū. Visnozīmīgākās viņa monogrāfijas „Nacionālās atbrīvošanās un sociālās partijas” (1906), „Ebreju proletariāta ceļi” (1918), „Teporalisms. Ebreju kultūras filozofijas pieredze.” (1919), „Ebreji-sociālisti no 1848. – 1917.” (1919), „No telpas līdz laikam” (1921), „Revolūcija kā psiholoģisks process” (1923), „Sociālā opozīcija ebreju vēsturē” (1927), „Ebreju sabiedriskās kustības līdz 1917. gadam” (1930) veltītas ebreju vēstures sociālajiem aspektiem, ebreju kultūras un pasaules kultūras attīstības mijiedarbībai.

Otrā Pasaules kara laikā, atrodoties padomju aizmugurē, M. Šatcs-Anins nodarbojās ar zinātnisko un pedagoģisko darbību, bija Ebreju antifasiistiskās komitejas loceklis, kuras sastāvā ietilpa tā laika ievērojamākie mākslas, literatūras un zinātnes darbinieki. Viņa rakstus publicēja ebreju prese PSRS un ASV. Karam beidzoties, Rīgā turpināja rakstīt, uzstāties ar lekcijām. Bija viens no ebreju kultūras atdzimšanas iniciatoriem pēckara Latvijā. 1953. gada februārī kopā ar sievu tika valsts drošības dienesta darbinieku arestēts. Viņu apvainoja piederībā pie „ebreju nacionālistiskā centra”, kā arī par darbību Apvienotajā ebreju sociālistiskajā strādnieku partijā 1917.-1918. gados, partija uzstājās pret boļševiku centieniem sagrābt varu. Pēc Staļina nāves M. Šatcs-Anins ar sievu tika atbrīvoti.

Līdz pat sirmam vecumam turpināja diktēt savus darbus, uzstājās ar lekcijām, publicēja rakstus par ebreju, latviešu, krievu un Rietumeiropas literatūru un mūziku.

Barkans Natans (1923.-2003.) – rabīns, sabiedriska darbinieks. Dzimis Līvānos, ieguvis izglītību Rīgas ješovā un Ļubaviču ješovā Gostinā. Kara laikā evakuējās uz Ivanovas apgabalu, kur strādāja mežizstrādē, pēc tam – uz Vidusāziju. No 1945.-1954. gadam strādāja dažādos administratīvi-saimnieciskos amatos Jaunjelgavā, pēc 1954. gada – Rīgā; veda nelegālu reliģisko darbību. Kopš 1969. gada dzīvoja Izraēlā, kur atradās valsts dienestā, izveidoja reliģisko skolu zēniem Lodē. Kā brīvprātīgais piedalījās Tiesas dienas karā (1973). Viens no ebreju reliģiskās inteliģences fonda „Šamir” dibinātājiem. 1989. gadā pēc Ļubavičas Rebes rīkojuma un saskaņā ar galveno Izraēlas rabīnu sāka kalpošanu Latvijā kā galvenais Rīgas un Latvijas rabīns. Vairāku grāmatu autors „Atmiņas” (Rīga, 1998) un „Likteņa ceļi. Skaties un atceries. Pašai dziedzība.” (Rīga, 2003).